

Spor Bilimlerinde Nitel Araştırma Yaklaşımı

Qualitative Research in Sports Science

Derleme Makale

Canan KOCA

Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, Beytepe, Ankara

öz

Spor bilimlerinde bir paradigma değişimi yaşanıyor. Sporun bir parçası olduğu sosyal dünya değişiyor, bu dünyaya dair algılarımız ve meraklarımız da değişiyor. Spor dünyasına dair ontolojik ve epistemolojik varsayımlarımız değişiyor ve bu da metodolojik varsayımlarımızı değiştiriyor. Dünyada ve ülkemizde spor bilimleri alanında yayınlanan nitel araştırmaların sayısı her geçen gün artıyor. Fakat benzer artış nitel araştırmaların niteliğinde ve zenginliğinde göremiyoruz. Çünkü nitel araştırmayı öğrenme ve uygulama aşamasında olan genç spor bilimciler, nitel araştırmanın hemen her aşamasına dair puslu bir yönergeye sahipler (Koca ve Hünük, 2016). Bunun nedenlerinden birisi, kullandıkları nitel araştırma öğrenme kaynaklarını kendi araştırma alanları bağlamına yeterince konumlandıramamaları. Bu makalede, nitel araştırmayı mümkün olduğunca spor ve spor bilimleri alanına konumlandırarak ele almayı amaçladım. Nitel araştırmanın temel özelliklerini, paradigmasını, araştırma desenlerini, veri toplama tekniklerini, veri analizini ve inandırıcılık stratejilerini gerektirdiğince spor bilimleri alanı bağlamında tartışmaya çalıştım. Umuyorum ki spor bilimleri alanında nitel araştırma gerçekleştirmek isteyen araştırmacılara bir yol haritası sunabilmişimdir.

Anahtar Kelimeler

Spor Bilimleri, Nitel Araştırma

ABSTRACT

There is a paradigm shift in sport sciences. Social life which includes sport is changing, our perceptions and interests are changing. Our ontological, epistemological assumptions and therefore our methodological assumptions are changing. Therefore, in Turkey and in the world, the number of qualitative studies has been increased in recent years. However, we cannot see the similar increase in the quality and richness of the qualitative studies. Because young sport scientists who are learning and practicing qualitative research have a fuzzy instruction (Koca ve Hünük, 2016). One of the reasons for this is that they cannot position the learning resources of qualitative research into their research contexts. In this article, I aimed to position qualitative research into sport and sport sciences. I tried to discuss the fundamental features of qualitative research, paradigm, research designs, data collection techniques, data analysis, and credibility strategies within the context of sport sciences. I hope that I will provide a route map to the sport scientists who would like to conduct a qualitative study.

Key Words

Sport Sciences, Qualitative Research

GİRİŞ

Bu makaleyi yazmamın en önemli amacı, nitel araştırma alanındaki pedagojik deneyimlerim esnasında öğretici olarak benim ve öğrencilerimin yaşadıkları zorlukları aşabilmemize katkıda bulunmak. Üç yıldır Spor Bilimlerinde Nitel Araştırmalar isimli doktora dersi kapsamında farklı üniversitelerden ve spor bilimlerinin farklı disiplinlerinden (spor sosyolojisi, rekreasyon, beden eğitimi, spor psikolojisi, spor yönetimi) öğrencilerle bilgi üretimi ve paylaşımı gerçekleştiriyorum. Aynı zamanda Spor Bilimlerinde Nitel Araştırmalar Çalıştayı ve ilgili sosyal medya vesilesiyle Türkiye'nin çok farklı üniversitelerinden farklı düzeylerdeki öğrencilerin nitel araştırma süreçlerine farklı biçimlerde dâhil oluyorum. Spor Bilimleri lisans eğitimi büyük oranda pozitivist paradigmaya dayanıyor ve lisansüstü eğitimi devam eden öğrencilerin neredeyse tamamının yaklaşımı pozitivist oluyor. Maalesef öğrencilerin sahip oldukları pozitivist mercekleri onların nitel araştırmayı öğrenme süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşamalarına sebep oluyor. Bu zorlukların temelinde, nitel araştırmanın bütünlüklü olarak kavranamaması yer alıyor.

Lisansüstü öğrencilerin yaşadıkları zorlukları azaltmayı amaçladığım pedagojik içerikli bu makalenin kendi içinde anlamlı bütünlüğü sağlamasını hedefliyorum. Makalenin her bir bölümünü birbiriyle ilişkisellik içerisinde ve bir nitel araştırma manzarasının bütünlüğünü yansıtabilecek şekilde yazmaya çalıştım. Örneğin, nitel araştırmayı öğrenme ve uygulama aşamasında olan araştırmacıların nitel araştırmaya dair sahip oldukları en önemli endişelerden birisi nitel veri analizine dair puslu bir yönergeye sahip olmaktır (Koca ve Hünük, 2016). Bu endişenin nedenlerini ve araştırma pratiğine yansımalarını sorguladığımda, aslında bu araştırmacıların temel zorluğu, iyi bir nitel araştırma probleminin yazımında, kuramsal kılavuzluğun nerede ve nasıl kullanılacağına bilinmemesinde ve ziyadesizle görüşme sorularının doğru/yeterli oluşturulmamasında yaşadıklarını görüyorum.

Makaleyi yazmamın bir diğer nedeni spor bilimlerinin ve spor alanının değişen yapısı. Üniversitelerin spor bölümlerindeki/fakültelerindeki de-

ğişim ve farklı akademik disiplinlerin altında yer alan sosyokültürel çalışmalarda spor ve fiziksel aktivite konulu araştırmalardaki artış, pozitifizmin hâkim olduğu spor bilimcilerin büyük ölçekli/bütçeli projeler alabilmeleri için nitel araştırma tekniklerinin yer aldığı kapsamlı ve derinlikli metodolojileri kullanmalarını zorunlu kılıyor. Bu durum sadece metodolojik bir değişim olarak yorumlanamaz. Zira sporun bir parçası olduğu sosyal dünya değişiyor, bu dünyaya dair algılarımız ve meraklarımız da değişiyor. Spor dünyasına dair ontolojik ve epistemolojik varsayımlarımız değişiyor ve bu da metodolojik varsayımlarımızı değiştiriyor. Bu doğrultuda, birçok genç araştırmacı sahanın seslerine kulak vermeyi ve o seslerin bağlamını incelemeyi istiyor. Ülkemiz spor bilimlerinde hâkim bir araştırma pratiği olan var olan ölçeğe/ankete uygun araştırma problemi belirleme, artık genç araştırmacıların merakına cevap vermiyor.

Bu makalenin kapsamına yeterince dâhil edemediğim, nitel araştırmanın önemli diğer konuları da var elbette. Bu konuları uzun uzadıya tartışmadan, karşıt saiklere değinmeden açıklamak çok zor; çünkü çeşitli paradigmalara göre değişebilen ontolojik ve epistemolojik varsayımlara ve beraberinde deneyimlere dayalı metodolojik konulara yoğunlaşan bir entelektüel çabayı gerektiriyor. Ülkemizde spor bilimleri alanında nitel araştırma geleneğinin henüz başlangıç aşamasında olması, bu tür bir çabadan ziyade daha temele dokunan bir makalenin yazılmasını gerekli kılıyor.

Öz-düşünümselliğim

Akademik çevrelerde sık sık yeni bir paradigmanın tüm boyutlarıyla veriye dayalı olarak tartışılmadan diğer paradigmalara kıyaslanmasının yapıldığını görebiliyoruz. Bu noktada, bu yeni paradigmayı ve onun araştırma yaklaşımını içeren bu makalenin yazarı olarak kendi duruşumu belirlememin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Nitel araştırmayı keşfetmemin toplumsal cinsiyet çalışmamla ilgisi büyük. Akademide

toplumsal cinsiyet eğitimi almadım. Herhangi bir lisans dersinde toplumsal cinsiyet kelimesi duyduğumda peşinden gitmedim. Üniversite yıllarında kadın tiyatrosuyla ilgilendim; kadın olmanın hallerini sokakta, sahnede oynuyorduk, yaşıyorduk, yaşıyorduk. Sıradan kadınların kendi yaşamlarını oynayabileceğine inanıyor ve bunu deneyimliyorduk. Toplumsal cinsiyetin farklı hallerini deneyimleyerek öğrendim ve yüksek lisans giriş sınavında jüri, çalışmak istediğim konuyu sorduğunda tereddüt etmeden toplumsal cinsiyet olduğunu söyledim. Toplumsal cinsiyet rolleri ve spor ilişkisini araştırdığım yüksek lisans tezimi nicel yaklaşım kullanarak yaptım. Tezimi çok severim, çünkü toplumsal cinsiyet deneyiminin sayılara sığmadığını öğretti bana. Tiyatroda ve hayatta yaşadıklarım toplumsal cinsiyetin dilde, söylemlerde, anılarda, anılamayanlarda bazen açık bazen örtük hep var olduğunu çok iyi gösteriyordu. Ama o köşeli ve yuvarlak sayıların gücü yetmiyordu. Dahası feminist kimliğim sebebiyle, yaptığım araştırmalarda sosyal değişime odaklanmak ve değişimin yollarını aramak istiyordum. Kadınların spora katılımı konusunda araştırma yapmak için sahaya çıkmaya ve sahada bilginin kolektif inşasına dâhil olmaya başladıkça nitel araştırmanın hem makro hem de mikro düzeyde değişimler yaratabileceğine tanık oldum. Elbette ki her nitel araştırmanın amacı sosyal değişim değil ya da nicel araştırmalar da sosyal değişim amacıyla yapılabilir, fakat benim araştırmacı deneyimim nitel araştırmanın bu olasılığa daha çok sahip olduğunu gösterdi. Saha da bir araştırma pratiğine sahanın aktörleriyle birlikte dâhil olmak hem bir araştırmacı olarak hem de bir feminist olarak beni güçlendirdi. Bu güçlenmede en büyük dayanağım feminist kuramlar oldu, zira nitel araştırmanın her aşamasında ya bir kuramın desteğinde yol alırsınız ya da yeni bir kurama ulaşırsınız.

Karla Henderson nicel ve nitel yaklaşımların birbiriyle ilişkisini analiz ederken ya da birbirlere karşılaştırırken yin-yang sembolünü kullanır. Yin-yang iki farklı enerjinin birbiriyle uyum içerisinde var olduğunu vurgulayan Taoist ve Budist öğretilerde önemli bir yer tutar. Yin kadını, kadınlı-

ğı, ayı simgelerken yang erkekliği ve güneşi simgeler. Basitçe karşıtlığın birlikteliğidir. Bu makaleyi yazarken yin-yang metaforunu benimsedim. Herhangi bir araştırma yaklaşımı diğerinden daha iyi, daha önemli ve daha değerli değildir. Nitel ve nicel yaklaşımları birbirlerini tamamen dışlayan bir bakışla değil her ikisinin bana sundukları zenginlikleri hesaba katan bir bakışla ele alıyorum. Benim için önemli olan; bilimsel araştırmaya sevk eden alanı iyi tanımak, alandaki problemleri net ortaya koyabilmek ve sonrasında uygun araştırma yaklaşımını kullanabilmektir. Bu nedenle, sonraki bölümde spor alanında nitel yaklaşımın ne bağlamda önemli olduğuna kısaca değineceğim.

Spor Alanında Nitel Yaklaşımın Önemi

Markula ve Silk (2011)'e göre nitel araştırma, araştırma alanına tarihsel ve kültürel olarak konumlanır ve bu nedenle de Fiziksel Kültür için Nitel Araştırma (*Qualitative Research for Physical Culture*) isimli kitaplarının girişinde fiziksel kültür alanını açıklarlar. Ben de bu makalede aynı perspektifle spor bilimlerinde nitel araştırmaya odaklanırken, nitel araştırmayı mümkün olduğunca spor ve spor bilimleri alanlarına konumlandırarak anlatmaya çalışacağım.

Bu makalede sporu, performans sporunu, rekreatif sporu, fiziksel aktiviteyi ve egzersizi kapsayan şemsiye bir kavram olarak kullanıyorum. Spor, içinde barındırdığı ilişkiler, kurumsal beklentiler, kendine has öğrenme ortamı ve farklı katılım nedenleriyle bir sosyal etkileşim alanı olarak, nitel araştırmalar için karmaşık ve meydan okuyucu bir alan sunmaktadır (Hastie ve Hay, 2012). Zira farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda bulunan farklı bireylerle etkileşimimiz neticesinde gerçekleşen spora katılımımız kişisel ve sosyal anlamlar içerir.

Nitel araştırmalarda en fazla dikkati çeken kavramlardan ikisi olan anlam (*meaning*) ve bağlam (*context*) kavramlarının sporda çok geniş, derin ve nüanslı bir alana sahip olduğunu düşünüyorum. En basitiyle egzersiz ve performans, sporun farklı bağlamlarıdır ve dolayısıyla aktörlerin deneyimlerine verdikleri anlam da farklılaş-

maktadır. Spor alanında bulunan farklı, yoğun, zengin, karmaşık ve tahmin edilemeyen anlamların, süreçlerin ve bağlamların çoklu dünyasını kavrayabilmek zordur. Nitel Sosyal Araştırmalar Forumu Spor Bilimleri Özel Sayısının editörleri Stelter, Sparkes ve Hunger (2003), nitel paradigmanın kendine özgü güçlü yanları olduğunu ve bu sebeple spor dünyasında bulunan anlamların, bağlamların, öngörülemeyen olguların, süreçlerin ve açıklamaların çok boyutluluğunu kavrama becerisine sahip olduğunu belirtirler.

1980li yıllar itibariyle, spor bilimlerinin sosyal alanlarında nicel paradigmanın hâkimiyeti ve sporun farklı anlamları ve bağlamları içeren halinin anlaşılmasında bu paradigmanın yeterince kullanışlı olmaması sorgulanmaya başlanır. Ve özellikle 2000li yıllar itibariyle dünyada spor bilimleri alanında belli bir pozitivist epistemolojinin yansıttığı bilim anlayışının yerini, bağlamların önem kazandığı bir bilim anlayışına bıraktığını görürüz.

Örneğin, spor sosyolojisi alanında büyük oranda pozitivist paradigmanın etkisiyle gerçekleştirilen erken dönem kategorik çalışmalarda cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, saldırganlık ve başarı gibi sosyal kavramlar kategorik değişkenler olarak analize dâhil edilir. Bu çalışmalar, kuramdan yoksun ve ortadan kaldırılması için mücadele edilen kalıp yargıların yeniden üretilmesine katkıda buldukları sebebiyle eleştirilir ve spor sosyolojisi alanında yeni bir dönem başlar: paradigmalar değişir ve pozitivist paradigmadan yorumlamacı paradigmaya doğru yol alınır. Paradigmaların değişimi metodolojik değişimi de beraberinde getirir. Örneğin, beş uluslararası akademik dergide (*Journal of Sport & Social Issues, Sociology of Sport Journal, Sport in Society, Soccer & Society* ve *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* dergisindeki spor sosyolojisi makaleleri), 2010-2015 yıllarında yayınlanan derlemeler hariç toplam 542 araştırma makalesinin 467'si nitel, 44'ü nicel ve 31'i karma yöntemlerle gerçekleştirilmiştir (Koca, 2015).

Spor bilimlerinin diğer alanlarında da benzer bir değişim söz konusudur. Örneğin, *Physical Education and Sport Pedagogy* dergisinde 2013-

2016 yılları arasında yayımlanan 95 araştırma makalesinin 61 tanesi (Koca ve Hünük, 2016), *Leisure* dergisinde 2010-2015 yılları arasında yayımlanan 88 araştırma makalesinin 57 tanesi nitel yaklaşımla gerçekleştirilen araştırmalardır (Dip not 1).

Bilimsel dergilerde yayınlanan nitel makalelerle birlikte son on yılda spor bilimlerinde nitel araştırmalar konulu kitaplar, dergiler yayımlanmaya, ulusal/uluslararası kongreler, seminerler düzenlenmeye başlanır. 2009 yılında yayın hayatına başlayan, sporda sosyal bilimler, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji alanında makaleler yayınlayan *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* yılda 4-5 sayı ve her sayıda ortalama sekiz makale yayımlamaktadır. Dergi, spor bilimleri alanında kullanılan nitel araştırma yaklaşımlarının zenginliğini anlayabilmemize güzel bir olanak sağlıyor. *Spor ve Egzersizde Nitel Araştırmalar Uluslararası Konferansı* beş yıldır düzenleniyor ve bu konferansta farklı ülkelerde spor bilimlerinin farklı alanlarında nitel araştırmalar gerçekleştiren spor bilimcileri çalışmalarını sunuyorlar. Ayrıca, farklı nitel araştırma yaklaşımlarının spor bilimlerinin farklı alanlarındaki uygulamalarına yönelik kuram ve örnekleri içeren ders kitabı niteliğinde uluslararası kitaplar bu alanda önemli bir alan yazın oluşturuyor.

Ülkemizde, özellikle 2000'li yıllarla birlikte spor bilimleri alanında nitel araştırma yaklaşımı kendine özgü bir çekim alanı oluşturmaya başlamıştır. Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı nitelikli yüksek lisans (örn.; Elmas, 2015; Hacısoftaoğlu, 2005; Karaçam, 2015) ve doktora (örn.; Akcan, 2011; Alagül, 2015; Hacısoftaoğlu, 2012, Öztürk 2017) tezleri, genç araştırmacılar için önemli kaynaklardır. Bu ve benzeri iyi örneklerin yanı sıra yayınlanan nitel araştırmaların önemli bir bölümünde eksiklikler/yanlışıklar da göze çarpmaktadır: araştırma probleminin nitel yönüme uygun olmaması, araştırma problemine uygun bir nitel araştırma yönteminin kullanılmaması, nicel araştırma ölçütlerinin nitel araştırmaya uygulanması, kuramsal/kavramsal çerçeveden yoksun olması, yoğun ve zengin verinin toplanamaması ve nitel veri analizinin uy-

gulanmaması gibi. Bu makaleyi yazmama vesile olan bu sorunların temelini ya da bu sorunların çözümlenmesinin başlangıç aşamasının bilimsel araştırma paradigmalarının kavranması olduğunu düşünüyorum.

Nitel Araştırmanın Arka Planı:

Paradigma

Neuman (2006)'ın belirttiği gibi araştırma teknikleri (örn. deney ve katılımcı gözlem), onların dayalı olduğu mantıktan ve varsayımlardan haberdar olduğumuz zaman bize daha fazla şey ifade edecektir (s. 118). Çünkü nicel - nitel yaklaşım ayrımı basit bir yöntem ayrımı değildir. Çok temel bir paradigma ayrımıdır; nicel ve nitel araştırmanın dayandığı ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımları, yani bilim felsefeleri farklıdır.

Henderson (2006), araştırma yaklaşımlarının arkasında yatan felsefelerini bilmeden, anlamadan araştırma yapmayı, rekreasyonun insan gelişimine katkısını bilmeden ya da dikkate almadan rekreasyon programı tasarlamaya benzetir. Oysaki bilerek ya da bilmeyerek bir araştırmacı olarak bizler, araştırma konumuzu ve araştırma yöntemimizi seçtiğimizde bir bilimsel paradigmaya dâhil oluruz. Paradigma, araştırmacıya ve araştırma sürecine rehberlik eden inanç sistemi ya da dünya görüşüdür (Guba ve Lincoln, 1994). Thomas Khun (1970)'a göre paradigma, belirli bir bilim topluluğunun üyeleri tarafından ortak kabul gören inançlar ve değerlerdir. Paradigma, araştırmacıların dünyayı nasıl gördükleriyle (ontoloji) birlikte bilginin doğasına, nasıl bilinebileceğine (epistemoloji) ve nasıl elde edilebileceğine dair görüşleriyle (metodoloji) ilgilidir. Yani paradigma hangi araştırma yaklaşımını seçeceğimizi, neyi araştıracağımızı, ne tür sorular soracağımızı, bu soruları nasıl ifade edeceğimizi, hangi araştırma yöntemini ve veri toplama araçlarını kullanacağımızı belirler.

Henderson (2006) araştırmanın dört boyutta gerçekleştiğini belirtir: paradigmalar boyutu, epistemolojik yaklaşımlar boyutu, uygulamalı yöntemler boyutu ve sonuçlandırma boyutu. İster nitel ister nicel bir araştırma tasarlayalım başlangıç noktamız paradigmamızdır. Sosyal bi-

limlerde tek bir paradigma yoktur. Guba ve Lincoln (2004)'e göre dört temel paradigma vardır: pozitivism, postpozitivism, eleştirel kuram ve inşacılık. Markula ve Silk (2011) kitaplarında, nitel araştırma paradigmalarına postpozitivizmi, hümanizmi ve postmodernizmi/postyapısalcılığı dâhil eder. Zımnın pozitivist paradigmaya dayanan nicel yaklaşıma kıyasla nitel yaklaşımın çoklu paradigmalar üzerine kurulu olduğunu söyleyebiliriz.

En basit ve temel bir ifadeyle **pozitivism**, doğa bilimlerinin yaklaşımıdır. Pozitivist sosyal bilim, insan etkinliğinin genel kalıplarını kestirmek amacıyla kullanılacak bir dizi olasılığa dayalı nedensel yasa bulmak ve bu yasaları doğrulamak üzere tümdengelimci mantığı bireysel davranışın kesin ampirik gözlemleriyle birleştiren organize bir yöntemdir (Neuman, 2006, s. 122). Pozitivism bizim dışımızda bir gerçekliğin var olduğunu ve tahmin edilebilir/bilinebilir olduğunu ileri sürmektedir. Araştırmacı/bilen/özne ve araştırılan/bilinen/nesne süreçte bağımsız ve farklı düzlemlerde yer alırlar ve aralarında hiyerarşik bir ilişki vardır. Dolayısıyla pozitivist epistemoloji kontrollü veri toplama, araştırmacı ve denek arasındaki nesnel mesafe, nicel ölçümler, hipotez sınama ve istatistik analiz konularına odaklanmıştır (Markula ve Silk, 2011).

Sosyal bilimin, doğa bilimlerinden farklı olduğunu savunan akademisyenlere göre "*İnsanlar, doğa bilimindeki inceleme nesnelere (yıldızlar, kayalar, bitkiler, kimyasal bileşimler, vb.) nitel olarak farklıdır. İnsanlar düşünür ve öğrenir, kendilerinin ve geçmişlerinin farkındadırlar, güdülleri ve muhakemeleri vardır. Bu benzersiz insan özellikleri, insanların toplumsal yapısını incelemek için özel bir bilimin gerektiği anlamına gelir.*" (Neuman, 2006, s. 119). Bu arka plana sahip olan **yorumlamacı paradigmaya** göre insan etkinliği ölçülebilecek somut/elle tutulur/gözle görülür maddi bir gerçeklik değildir; aksine okunabilecek, yorumlanabilecek, yeniden inşa edilebilecek ve analiz edilebilecek bir "metindir". (Tracy, 2013, s. 41). Çünkü sosyal hayat karmaşıktır, tek bir doğru, tek bir gerçeklik yoktur. Deneyimler, davranışlar ve düşünceler

kültürlere, coğrafyaya göre değişebilirken aynı kültürde bireyden bireye de değişebilir. Savin-Baden ve Major (2013) sosyal araştırmanın habis problemlerin keşfi olduğunu söylerler. Habis problemler karmaşık, saldırgan ya da daireseldir; tek bir doğru çözüm yoktur.

Bazı araştırmacıların belirttikleri gibi insanlar, dünyayı nitel olarak deneyimliyorlar (Savin-Baden ve Major, 2013). Eğitimci ve felsefeci Dewey şöyle açıklıyor: *"İçinde yaşadığımız dünya; çabaladığımız, başardığımız ya da mağlup olduğumuz, benzersiz bir şekilde nitel bir dünyadır. Ne için çabaladığımız, ne için acı çektiğimiz, neden hoşlandığımız kendi nitel belirlenimlerinde anlaşılır, yaşanır. İnsanların dünyayı deneyimleme yolları onların dünya hakkında düşünme yollarını doğrudan etkiler"* (Akt. Savin-Baden ve Major, 2013, s. 5). Bu nedenle yorumlamacı paradigma, dünyayı katılımcıların bakış açısından, onların penceresinden incelemenin önemini vurgular. Yorumlamacı araştırmacılar da bütün bilgilerin temelde öznel olduğunu ve bu nedenle araştırma sürecinin de öznel ve etkileşimsel olduğunu düşünürler.

Henderson (2006)'ın belirttiği gibi nicel ve nitel verilerin karıştırılması/birleştirilmesi olasıdır ama nicel ve nitel araştırmaların dayandığı paradigmalardan karıştırılması/birleştirilmesi olanaksızdır. Guba (1987) bunu şöyle ifade eder: dünyanın hem yuvarlak hem de düz olduğuna inanamazsınız. Bu nedenle paradigmalardan var sayımlarını bilmek, onların araştırma yaklaşımlarına tezahürlerini iyi ortaya koyabilmeyin ve sonucunda nitelikli bilimsel araştırmalar gerçekleştirebilmenin önkoşuludur.

Nitel Araştırmanın Özellikleri

Nitel araştırma farklı paradigmaları, farklı araştırma yöntemlerini, farklı veri toplama ve analiz tekniklerini kapsayan şemsiye bir terimdir. Punch da kitabında, "nitel araştırma" teriminin tek bir varlık değil, devasa çeşitliliği kapsayan şemsiye bir terim olduğunu belirtir (2011, s. 132). İnsana ve kültüre odaklanmak ve gerçek dünya ortamında araştırma yapmak farklı tanımların ortak yönleri olmakla birlikte her bir tanım farklı

bir boyuta daha dikkat çekebilmektedir. Örneğin Patton (2002) nitel araştırmayı, araştırmacının araştırdığı olguyu manipüle etmeye girişmediği bir gerçek dünya ortamında olguların anlaşılmasına çalışıldığı bir araştırma süreci olarak tanımlarken, Savin-Baden ve Major (2013), insanların kendi düşüncelerini ve deneyimlerini anlamlandırma yollarını incelemeyi amaçlayan sosyal araştırma olarak tanımlamaktadır.

Nitel araştırmayı anlamının en iyi yolunun tanımlardan ziyade amaçlarını ve ayırt edici özelliklerini kavrayabilmek olduğunu düşünüyorum. Maxwell (1996, s.17-20)'e göre, nitel araştırmanın özellikle uygun olduğu beş belirgin amacı vardır: 1) anlamın anlaşılması, araştırmadaki katılımcılar için dâhil oldukları olayların, durumların ve eylemlerin anlamının ve kendi yaşamlarına ve deneyimlerine verdikleri önemin anlaşılması, 2) katılımcıların eyledikleri belirli bağlamın ve bu bağlamın onların eylemlerine tesirinin anlaşılması, 3) öngörülemeyen olgunun ve etkilerin tanımlanması ve sonrasında yeni gömülü kuramların oluşturulması, 4) olayların ve eylemlerin yer aldığı sürecin anlaşılması ve 5) nedensel açıklamaların geliştirilmesi.

Tracy (2013) de nitel araştırmanın özelliklerini şöyle özetler: zengin ve bütüncüldür; anlık durumdan fazlasını sunar; bir bağlam içerisinde yaşamış deneyimlere odaklanır; katılımcıların yerel anlamlarını onurlandırır; katılımcıların görüş açılarını ve öykülerini yorumlar; araştırma sunumlarının gerçekliği nasıl oluşturduğunu ve sorabildiğimiz soruları ve ne bilebildiğimizi nasıl etkilediğini önemser; çoklu yorumlamaların nasıl mümkün olduğunu bazılarının diğerlerine kıyasla nasıl kuramsal olarak zorlayıcı/ikna edici, ahlaki olarak anlamlı ya da pratik olarak önemli olduğunu gösterir. Ayrıca Tracy (2013) kitabında, nitel araştırmanın üç temel kavramı olarak özdüşünümselliği, bağlamı ve zengin-derin tanımlamayı yazar.

Sonraki bölümde, Maxwell ve Tracy'nin belirttikleri kapsamda nitel araştırmanın temel özellikleri olarak anlamın ve bağlamın önemini, alan çalışmasını, araştırmacı özdüşünümselliğini ve yoğun/zengin veri konularını derinlemesine inceliyorum.

Anlamanın ve bağlamın önemi

Nitel araştırmanın odağında insanların kendi deneyimlerine, koşullara ve yaşanan durumlara verdikleri anlam vardır. Nitel araştırmacılar kelimelerde, kelimelerden oluşan metinlerde gömülü olan anlamlar bulmaya çalışırlar. Bu nedenle nitel araştırmacılar, topladıkları verilerden anlam çıkartmaya yani kelimelerden anlamlara, anlamlardan bilgiye ulaşmaya çalışırlar. Merriam (2013, s. 24)'ın da belirttiği gibi, bütün nitel araştırmalar anlamın nasıl inşa edildiğiyle, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilidir. Dolayısıyla nitel araştırmacılar, bilgi veya veri toplama kavramından çok bilgiyi oluşturma kavramını kullanırken bireylerle konuşarak, onları gözlemleyerek, günlükleri, fotoğrafları bir araya getirerek onlar hakkında anlamlı, ayrıntılı, bütüncül bir resim ortaya çıkarmaya çalışırlar.

Nitel araştırmacılar, insanların içinde yaşadıkları dünyayı ve deneyimlerini anlamlandırma yollarına odaklandığı için insanların yaşadıkları doğal ortamda deneyimlerini herhangi bir müdahalede bulunmadan gözlemlemek ve anlamak isterler. Doğal ortam bir stadyum, egzersiz salonu veya beden eğitimi dersi olabilir. Örneğin, vücut geliştirmeye ilgilenen erkeklerin bu spora verdikleri anlamı ortaya çıkarmak isteyen bir araştırmacı o kişilerle birlikte spor yapar, onların eylemlerini gözler, onlarla görüşmeler yapar. Araştırmanın alanda gerçekleştirilmesinin iki temel nedeni vardır. Birincisi davranışlar, dışsal müdahale ve kontrol olmadan ortaya çıktığında en iyi şekilde anlaşılır. İkincisi, davranışın anlaşılmasında durumsal bağlam çok önemlidir (Büyüköztürk ve diğ., 2011). Bir davranışı ve bir eylemi ortaya çıktığı bağlamdan ayrı düşünmek nitel bakışın yokluğudur. Bağlamın varlığı ise alan çalışmasının varlığına işaret eder.

Alan çalışması

Nitel araştırma yaklaşımları ilk olarak antropologlar ve sosyologlar tarafından kullanılmış ve alan çalışması ya da doğal çalışma olarak adlandırılmış. Kabile insanların yaşam şekillerini anlamaya çalışmak amacıyla o insanları doğal ortamlarında inceleyenler çalışmalarını, labora-

tuvarlarında değil de gerçek ortamda yaptıkları için bu isimlerle adlandırmışlar.

Nitel araştırmanın en belirgin özelliği alan çalışması olmasıdır. Nitel araştırma, araştırmacının alana dâhil olması, alanın bir parçası olmasıdır. Tracy (2013) bu durumu, araştırmacının alana dalması (*immersing her/himself into the field*) olarak ifade eder. Nitel araştırma, bir alan veya yaşam ortamı ile temasın yoğun ve/veya uzun bir zaman dilimini kapsayacak bir biçimde sürdürülmesiyle yürütülür (Miles ve Huberman, 1994, s. 6). Araştırma alanını ya da araştırma alanı belirlenmesini anlayabilmemizde bazı kavramları bilmek faydalıdır; olgu (*phenomenon*), alan (*field*), mekân (*site*), ortam (*setting*).

Olgu, araştırma sorularıyla incelemeye/anlamaya tabii tutulan konu ya da temadır (Örn., yeme bozukluğu, sporu bırakma, sporda toplumsal cinsiyet eşitliği, spor yaralanması vb.). Alan ise olgunun bulunabileceği ya da keşfedilebileceği yerlerin, mekânların ve katılımcıların toplamıdır. Örneğin, sporda toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusunun bulunabileceği araştırma alanları arasında beden eğitimi, sporcu kampları, spor kulüpleri ve yarışma alanları yer alabilir. Alanın içerisinde özelleşmiş mekânlar da bulunur. Mekânlar bir alanın içindeki bir coğrafi ya da mimari alandır (Örn. bir spor salonu). Ortam, alanın ve mekânın içerisinde araştırmanın belirli parametrelerini karşılayan bir oluşum yeri, bir sahnedir.

Henderson (2006)'a göre alan, veri keşfinin yapıldığı yerdir ve bu keşif alana girişle başlar ve alandan çıkışla biter. Hastie ve Hay (2012), bir nitel araştırma tasarlarken alan çalışması planlanmasında beş pratik adım olduğunu belirtir: alana girme, katılımcılarla iletişim kurma ve katılımcı seçimi, veri toplama, geçerliği sağlama ve önyargıyı azaltma ve alandan ayrılma. Patton (2002)'a göre etnografik araştırmalarda araştırmacının alana girişi ve alandaki kişilere nasıl eriştiği elde edilecek veriyi etkileyeceğinden alana giriş çok kritiktir. Araştırmacının alandan ne zaman ayrılacağı da nitel araştırmaya özgü bir sorudur. Bu sorunun muhtemel cevabı, yeterli veriyi topladığınız zamandır. Peki, yeterli verinin

toplanmasına etki eden faktörler nelerdir? Zaman, katılımcılar, sosyal hayatın karmaşıklığı vs. Bu konuyu zengin ve yoğun veri alt başlığında ele alıyorum.

Nitel araştırmacı konumu: özdüşünümsellik

Nitel ve nicel araştırma geleneklerinde araştırmacı kimliği çok belirgin bir şekilde farklıdır. Nicel araştırmada, araştırma aracı (ölçüm aracı) ve o aracı kontrol eden/kullanan araştırmacı farklı varlıklardır (Tracy, 2013, s. 25). Nitel araştırmada ise araştırmacının kendisi ölçüm aracıdır. Hastie ve Hay (2012)'e göre nitel araştırmacının nicel araştırmacıdan temel farkları şunlardır: araştırma alanında uzun süre bulunur (alan çalışması), veri toplamanın temel aracı olarak kendisine güvenir (öznellik), bulguları sunarken ve bağlamı betimlerken dili ve sesi (kendisinin ve katılımcıların) iyi kullanır (etkili yazarlık), verileri sürekli analiz eder ve yorumlarında inandırıcılık, güvenilirlik ve içsel mantık arar (s. 11).

Araştırmacının kendisinin ölçüm aracı olduğu ve alanda uzun zaman geçirdiği nitel araştırmada, araştırmacının konumunu açık olarak belirtmesi elzemdir. Nitel araştırmacı araştırmacının bir katılımcısıdır, kendisini araştırma sürecinden uzak tutamaz, kendi varsayımları, bilgisi, inançları ve değerleriyle araştırmacının içerisinde var olur. Araştırma ortamıyla ve verilerle yakın temas, araştırmacının araştırmadaki etkisini ve aynı zamanda araştırma sürecinin araştırmacı üzerindeki etkisini ortaya çıkarır. Araştırmacı, bu karşılıklı etkinin farkında olarak araştırmada konumlanır.

Savin-Baden ve Major (2013), araştırmacının özdüşünümselliğini sağlayabilme yollarını ve aşamalarını kişisel duruş (*personal stance*), konumsallık (*positionality*) ve özdüşünümsellik (*self-reflexivity*) kavramlarıyla anlatır. Kişisel duruş, kişinin dünyaya dair inançları ve görüşleri bağlamında şekillenen bir konuya yönelik konumudur. Kişisel duruştan doğan konumsallık ise araştırmacının araştırma ortamına getirdiği kişisel nitelikleri ve kimlikleridir. Konumsallığın net bir şekilde belirtilmesi, araştırmacının kendi

inançlarını, görüşlerini, önyargılarını ve önbilgilerini devamlı sorgulamasını gerektirir. Araştırmacı konumunu üç boyutta düşünmelidir: konu, katılımcılar ve bağlam. Araştırmacı bu üç boyut bağlamında araştırma alanının ve araştırma deseninin seçilmesinde, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması aşamalarında olası etkilerini düşünmeli ve bunları araştırma sonunda yazacağı raporda belirtmelidir. Araştırmacının, konumunun araştırma için zararlı etkisi olmadığını temin edebilmesi sürecine özdüşünümsellik denir (Savin-Baden ve Major, 2013, s. 81). Araştırmacı, konumunun olası etkilerinin nerede ve ne yollarla gerçekleştiği üzerinde düşünmelidir. Özdüşünümsellik stratejileri arasında özdüşünümsel günlük (*reflexive journal*) ve konumsallık/özdüşünümsellik beyanı (*positionality/self-reflexivity statement*) gelmektedir.

Araştırmacının konumu, nitel araştırmanın öznelliği boyutunu da gündeme getirir. Nitel araştırmada araştırmacının öznelliğinin bilimsel araştırmaya dâhil olması kabul edilir. Kümbe-toğlu (2005)'na göre nitel araştırmacılar, sosyal bilimcilerin kullandıkları üç ana araştırma ögesinin, yani kavramlar (değişkenler), yöntem (ilkelere, araçlar) ve teorinin her birinin değer yüklü olduğunu, bunların her birinin tercihinin de değerlerle ve normlarla belirlendiğini iddia ederler. (s. 48). Bu sebeplerden ötürü nitelikli bir nitel araştırma, araştırmacının öznel değerleri, önyargıları ve yatkınlıkları hakkındaki özdüşünümselliğiyle karakterize edilir. Araştırmacının özdüşünümselliğine dair sorgulamalarını en fazla yaptığı aşamalardan birisi veri toplama sürecidir. Çünkü araştırmacının niteliğini arttıracak olan zengin ve yoğun veriyi toplayacak olan araştırmacı, veri toplama aracının bizzat kendisidir.

Zengin ve yoğun veri

Nitel araştırmacılar, olguları doğal ortamında araştırarak bütünlüklü bir kavrayışla hareket ettikleri için zengin ve yoğun bir veri seti elde ederler. Zengin tanımlama (*rich description*), kültürel anlamların derinlemesine açıklanmasıdır. Anlatı ya da biyografi gibi az sayıda katılımcıyla gerçekleştirilen nitel araştırmalarda daha belirgin-

leşmekle birlikte bireysel anlatılar ve bireysel anlamlar, içerisinde buldukları sosyal anlatıların izlerini taşır, onlar tarafından biçimlendirilirler. Bu nedenle, bireysel bir davranışın ya da bir olgunun bireysel deneyimlerini açıklarken yüzeydeki bilgilerin, görünenin arkasındaki karmaşık süreçlerin ve bağlamın olası her etkisini dikkate alacak derinlikte yorumlamalarda bulunulur. Dolayısıyla da bireysel/mikro anlatılar, toplumsal/makro anlatıları anlamamızı sağlar. Örneğin, bir profesyonel sporcunun yeme bozukluğu deneyiminin anlatı olarak bize sunulduğu bir araştırma, yeme bozukluğunun bireysel, sosyal ve kültürel nedenlerini anlamamıza imkân sunarken, aynı zamanda spor alanında vurgulanan üstün başarı olgusunun sporcuların kendilerine zarar verme pratiklerine neden olabileceğinin de farkına varabiliriz.

Veri doygunluğu (*data saturation*), nitel araştırmacıların özellikle veri toplama aşamasında dikkat etmeleri gereken önemli bir noktadır. Örneklem büyüklüğü/katılımcı sayısı veri doygunluğu deyince ilk akla gelendir. Fakat veri doygunluğu sayılarla ilgili değildir, verinin derinliğiyle ilgilidir (Burmeister ve Aitken, 2012). Veri doygunluğunun sağlanmasında, örneklem büyüklüğünden ziyade verinin zenginliğini (*rich*) ve yoğunluğunu (*thick*) düşünmeliyiz. Zengin veri niteliği belirtirken, yoğun veri niceliği belirtir; zengin veri çok katmanlı, çetrefilli, incelikli ve ayrıntılı veridir, yoğun veri çok sayıda veridir. Verimizin yoğunluğu onun zengin olduğu anlamına gelmez. Önemli olan hem zengin hem yoğun veriyi elde edebilmektir (Fush ve Ness, 2015, s. 1409).

Verilerin tekrar etmesi, toplanan yeni verilerin araştırma konusuna dair yeni açılımlar sunmaması durumunda veri doygunluğuna ulaşılmıştır ve veri toplama süreci bitirilebilir (Glaser ve Strauss, 1967). Fusch ve Ness (2015)'e göre veri doygunluğuna ulaşmada her araştırmaya uyarlanabilecek tek bir yöntem olmamakla birlikte üç yöntem önerilebilir: görüşme sorularının farklılıkları/zenginliği ortaya çıkarabilecek yeterlikte yapılandırılması, araştırmacının öz-düşünümünü gerçekleştirme ve veri çeşitlenmesi. Bu yöntemler kullanılmakla birlikte veri

doygunluğunun ne zaman ve nasıl sağlanacağı, verinin özelliğine (sayısı/karmaşıklığı), araştırmacının veri toplama deneyimine ve veri analizi yapanların sayısına bağlıdır.

Özetle; anlam ve bağlam ilişkisi, alan çalışması, nitel araştırmacı öz-düşünümünümselliği ve zengin ve yoğun veri nitel araştırmacının temel özelliklerinden bazılarıdır. Nitel araştırmacının bu temel özelliklerine dikkat edilerek gerçekleştirilecek bir araştırmacının önemli bir aşaması, araştırma problemine uygun bir araştırma deseninin belirlenmesidir.

Nitel Araştırma Desenleri

Nitel araştırma paradigmasının epistemolojik varsayımları doğrultusunda değişen çeşitli araştırma desenleri bulunuyor. Bu makale kapsamına, spor bilimleri alanında sıklıkla kullanılan etnografi, durum çalışması ve anlatı araştırması desenlerini dahil ettim.

Etnografi (*Ethnography*)

Etnografi, en bilinen anlamıyla bir halka ya da bir topluluğa ait kültürün onların bakış açılarıyla betimlenmesidir. Etnografi araştırmalarında temel bir rol oynayan kültür, çeşitli biçimlerde tanımlanmasına rağmen aslında inançlara, değerlere, belli bir grup insanın davranışlarını örnek alan davranış kalıplarına gönderme yapar (Merriam, 2013, s. 27). İçinde bulunduğu toplumun kültürüyle şekillenen ve onu şekillendiren spor ise hâkim kültürel pratiklerle birlikte alt kültür gruplarının pratiklerini de içeren büyük bir sosyal alandır. Kültürün ve gündelik hayatın çoklu anlamlarına odaklanan etnografik bakış açısıyla bu sosyal alanı, sınırları çizili gibi görünüp çok geniş bir coğrafi ve kültürel havzaya yayılan, bireysel anlatıların rahatlıkla kültürel ve politik anlatılarda konumlanabildiği çoklu anlamlar dünyası olarak tanımlayabiliriz (Koca, 2016).

Etnografi araştırmaları uzun bir süreci kapsayan alan çalışmalarıdır. Çünkü bu çalışmalarda alanın bütünlüklü ve derinlikli tasviri ve araştırmacının alanla ilişkisi merkezi önemdedir. Araştırmacı, araştırılan grubun davranışlarını ve yaşamlarını onların bakış açısıyla anlamak

ve sunmak için grubun bir parçası olarak çeşitli veri toplama tekniklerini kullanır; katılımcı olmayan gözlem, katılımcı gözlem, bireysel ve/veya odak grup görüşmeleri, resmi ve resmi olmayan dokümanlar vb.

Sparkes (2003), eleştirel ve postmodern kurgulardan beslenen etnografinin spor araştırmacıları tarafından 1990'larda benimsendiğini ileri sürer. Spor bilimlerinin özellikle spor sosyolojisi alanında sıklıkla kullanılan etnografik yöntem, spor etnografisi ismiyle spor bilimleri alanında önemli bir yer edinmiştir. Spor alanında gerçekleştirilen etnografi araştırmalarının önemli bir bölümünde, belirli bir spor dalında sergilenen bir davranışın/eylemin o spor dalının kendine özgü kültürel bağlamı ve simgesel önemi araştırılır. Zaten Punch (2011)'nin de belirttiği gibi etnografi araştırmalarında temel amaç, araştırmanın odaklandığı konu ne olursa olsun, davranışın kültürel ve simgesel yönlerini ve bağlamını anlamaktır. Spor etnografisine iki örnek araştırma vermek istiyorum: Funda Akcan, 2011 yılında tamamladığı Dağcılık Alt Kültürü: Semboller, Anlamlar, Kimlikleri isimli doktora tezinde, alt kültürel yaklaşımlar çerçevesinde, dağcılığın bir alt kültür olup olmadığını ve eğer bir alt kültürse, bu alt kültürün oluşum süreçlerini incelemiştir. Etnografik bir çalışma olan bu tezde yazar, Ankara'da bulunan iki üniversite dağcılık topluluğunun teorik ve pratik dağcılık eğitim etkinliklerine katılmış, 39 dağcı ile derinlemesine bireysel görüşme ve 23 eski dağcı ile sözlü tarih görüşmeleri yapmıştır. Tezinin sonucunda, üniversite dağcılık topluluklarının alt kültür özellikleri taşıdığını, dağcılığın, hem yarattığı kendine özgü normlar ve değerlerle hâkim spor kültürüne hem de sunduğu paylaşımı ve kolektifliği vurgulayan alternatif yaşam pratikleriyle bireyselliği ve tüketimi ön plana çıkaran hâkim kültürel değerlere bir başkaldırı olarak anlamlandırıldığını ortaya koymuştur. Mustafa Şahin Karaçam ise vücut geliştirme alanında erkeklik kimliğinin inşasında besin desteği kullanımının yerini incelendiği araştırmasında, etnografik araştırma yöntemini alanın bir parçası olmak ve alana dair derinlemesine bilgi edinmek için kullanmıştır (2015). Bir yaşam kulübünde 6 aylık

katılımlı gözlem ve bireysel görüşme verileriyle gerçekleştirilen etnografik analizin sonucunda, vücut geliştirme alanı, kendine özgü mantığı olan, (erkek) beden sermayesinin değer gördüğü, erkek eyleyicilerin donandıkları sermayenin, onların alandaki konumlanışlarına aracılık ettiği bir sosyal alan olarak tasvir edilmiştir.

Durum çalışması / örnek olay (Case study)

Durum çalışması, kendi gerçek-yaşam bağlamında bir "durumun/ olayın" incelendiği ampirik bir araştırmadır (Yin, 1994, s. 13). Durum çalışması durumu, olguyu, kişiyi ya da grubu içeren kapsayıcı bir kavram olmakla birlikte bir şeyin "durum" olabilmesi için onun araştırmaya değer ve sınırlandırılmış olması gerekir. Punch (2011, s. 144) kitabında, çevirmenler tarafından örnek olay olarak çevrilen bu araştırma tasarımının olayı derinlemesine, doğal ortamında, karmaşıklığını ve bağlamını dikkate alarak anlamının hedeflendiğini belirtirken, olayın bütünlüğünü korumayı da amaçlayan bütüncül bir odağa sahip olduğunu vurgular ve bu sebeple bu tasarımın bir yöntemden ziyade bir strateji olduğunu söyler. Armour ve Griffiths (2012) ise durum çalışmasının hem kendine özgü bir yöntem olduğunu hem de diğer araştırma yöntemleri içerisinde bulunan bir çerçeve olduğunu belirtirler.

Bu tasarımın başında, durumun ya da olayın ne olduğu ve sınırları iyi tanımlanmalıdır. Durum bir sporcu, bir beden eğitimi öğretmeni, bir spor yöneticisi olabilir; bir okul, bir spor kulübü olabilir ya da bir spor programı/organizasyonu olabilir. Önemli bir diğer nokta, durumun bütünlüğünü korumaya dikkat ederken tek bir odak noktasının belirlenmesi ve bunun tüm yönleriyle incelenmesidir (Punch, 2011). Bunu gerçekleştirebilmek için çoklu veri kaynağı ve veri toplama teknikleri kullanarak durumun tüm boyutlarını anlayabilmeye çalışırız.

Beden eğitimi alanında mesleki öğrenme konulu bir durum çalışmasını örnek vermek istiyorum. Kolb'un deneysel öğrenme döngüsünü bir çerçeve olarak kullanan Hünük (2016), uygulama topluluğundaki bir öğretmenin, kolay-

laştırmacılık rolünü öğrenmesinde yapılandırmacı pedagojik stratejilerinin rolünü incelemiştir. Boylamsal durum çalışmasıyla bir beden eğitimi öğretmenin mesleki gelişim yolculuğunda yeni inşa edilmiş bir uygulama topluluğunda mesleki gelişimin kolaylaştırıcısı olması araştırılırken, günlükler, kolektif yansıma kayıtları, toplantı notları, bireysel görüşme ve e-posta iletişimleri yoluyla veriler toplanmıştır. Sonuçta, öğretmenlerden oluşan bir uygulama topluluğunda aylık döngülerde yapılandırmacı pedagojik stratejileri kullanmanın öğretmenin kolaylaştırıcı rolünün geliştirilmesinde faydalı olduğu bulunmuştur.

Anlatı araştırması (Narrative research)

Anlatı araştırması, hikâye formunda veri toplama türüdür; bireylerin ya da grupların eylemlerinin, perspektiflerinin, deneyimlerinin ve yaşamlarının hikâyeyeleştirilmesidir (Armour ve Chen, 2012). Hikâyeye olarak da çevrilebilen *narrative*, bir anlatma biçimini ve bir anlatıyı ifade eder. Anlatı araştırmaları arasında biyografi, otobiyografi, yaşam öyküsü ve yaşam tarihi/sözlü tarih yer alır.

Anlatı araştırmasının temel varsayımı yaşamın, öğrenmenin ve öğretmenin hikâyeler yoluyla gerçekleştiği ve hepimizin birer hikâyeye anlatıcısı olduğumuzdur. Anlatı araştırmasının beden eğitimi ve spor bilgimize çok fazla katkısı olacağını ileri süren Armour ve Chen (2012), anlatı araştırmasının hikâyeye söyleme sanatının araştırma dolayımıyla bilimle buluştuğu alan olduğunu söylerler. Bu bağlamda spor, sinema yönetmenlerine, yazarlara ve resamlara ilham veren hikâyelerin yaşadığı bir alan olarak anlatı araştırmacıları için çok zengin bir araştırma alanıdır.

Spor ve egzersiz psikolojisinde anlatı araştırmasının yerini ve önemini tartıştığı makalesinde Smith (2010), bu araştırmaların alanda kuramsal ve metodolojik açılımlar sağlayabileceğini gösterir. Spor ve egzersiz psikolojisi araştırmacılarının, psikolojinin diğer alanlarında eski bir geçmişi olan anlatıya ilgilerinin artmasının reaktif nedeni post-pozitivist/neoliberalist düşünceye duyulan tatminsizlik ve güvensizliktir. Bu tatminsizliğin bir vechesi, Smith'in devam eden temsil krizi olarak adlandırdığı, insanların

deneyimlerini anlayabilmede, ortaya çıkarabilmede ve bunların rapor edilebilmesinde araştırmacının hem kendisini hem de katılımcılarını temsil edebilme krizidir. Anlatı, araştırmacıların odaklarını sadece bireysellikten çıkartıp insanın bireysel ve sosyal bir varlık olduğu anlayışına çevirmiştir ve böylelikle deneyimlenen yaşamın çok boyutlu ve karmaşık özelliklerini anlamamızı kolaylaştıran bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Antrenör ve sporcu ilişkisine dair nicel çalışmalarıyla ünlü spor psikoloğu Sophia Jowet (2008) de anlatı çalışmaya başlamasının nedeninin antrenörlerin ve sporcuların kendi dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarını ve birbirlerini nasıl algıladıklarını anlayabilmede önemli açılımlar sağlaması olduğunu söyler.

Anlatı araştırmalarında birincil veri toplama tekniği bireysel görüşmedir. Çok sayıda katılımcının yer almadığı bu araştırmalarda, bir katılımcıyla birkaç ay içerisinde birkaç görüşme yapılır ve görüşmeler uzun sürer. Brett Smith (2013), spor sakatlığı yaşamış engelli sporcularla gerçekleştirdiği anlatı araştırmasında, 22 erkek sporcuyla görüşmüş ve üç ay içerisinde her bir katılımcıyla ikişer görüşme yapmış ve her bir görüşme 1-6 saat arasında sürmüştür. Smith iki görüşme yapmasının gerekçesini şöyle açıklar: ilk görüşme verileri analiz edilir ve analiz sonuçlarına göre ikinci görüşmede sorulan takip sorularla daha derinlemesine görüşülür ve katılımcılardan kendi yorumlarının yansıtılmalarını yapmaları istenir. Ayrıca güven ve yakınlığın sağlanması bağlamında iki görüşme bir görüşmeden daha yararlıdır (s.111).

Nitel Araştırma Veri Toplama Teknikleri

Veri toplama süreci, bilimsel araştırmanın kalbidir. Herhangi bir araştırmanın sonuçları, toplanan veriler kadar iyi olabilir. Araştırmacının küpünde bazen birbirine benzeyen, bazen apayrı amaçlara hizmet eden ve bazen de birbirini tamamlayan çok sayıda veri toplama tekniği vardır: bireysel görüşme, odak grup görüşmesi, gözlem, söylem analizi, sözlü tarih, hikâyeye analizi vs. Bu makalede, spor bilimlerinde sıklıkla kullanılan görüşme ve gözleme kısaca değineceğim.

Görüşme

Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama tekniği olan görüşmenin en büyük ayrıcalığı, bireylerin düşüncelerini kendi perspektifleriyle ve kendi cümleleriyle ifade edebilmelerine fırsat verilmiş olmasıdır. En bilinen görüşme sınıflandırılmasında, önceden belirlenmiş standart görüşme sorularından oluşan yapılandırılmış görüşmeden, standart olmayan ve görüşme sürecinde ortaya çıkan soruların yer aldığı yapılandırılmamış görüşmeye doğru bir gidişat söz konusudur. Nitel araştırma öğrenme ve öğretme sürecimdeki deneyimlerim doğrultusunda deneyimsiz araştırmacıların yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme protokolleri kullanarak görüşme deneyimi kazanmalarının iyi bir öneri olduğunu söyleyebilirim.

Sıklıkla kullanılan bireysel görüşmenin yanı sıra özellikle gençlerle yapılan araştırmalarda kullanılan odak grup görüşmesi, araştırma konusuyla ilgili olan, konu hakkında bilgisi olan insanlarla yapılır. Odak gruplarda farklı görüşler sergilendiği ve insanlar birbirleriyle etkileşim halinde olduğu için araştırmacının farklı görüşlerin yer aldığı bir grubu yönetebilme becerisine sahip olması önemlidir (Krueger, 1994; Patton, 2013).

Bireysel ve odak grup görüşmelerinde dikkat edilmesi gerekenlerin başında araştırma grubunun seçimi ve büyüklüğü gelmektedir. Bilimsel araştırmalarda, yani hem nicel ve hem de nitel araştırma geleneğinde araştırma grubunun seçimi, örnekleme / örneklem seçimi olarak tanımlanıyor (Örn.; Creswell, 1998; Miles ve Huberman, 1994; Savin Baden ve Major, 2013; Patton, 2014). Elbette, örneklem ve örnekleme kavramlarının, nitel ve nicel araştırmada mantıksal çözümlenmeleri farklıdır (Patton, 2014, s. 230). Nicel araştırmada olasılık temelli örnekleme yöntemleri tercih edilirken, nitel araştırma geleneğinde amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.131). Olasılık yönteminde amaç genelleme yapmak iken, amaçlı örneklemede amaç derinlemesine anlamadır. Nitel araştırma, tipik olarak nispeten küçük örneklem üzerine bir fenomenin derinlemesine an-

laşılmasına ve incelenmesine imkân vermek için amaçlı seçilen tek bir duruma bile odaklanabilir (Patton, 2014, s. 46). Çok sayıda amaçlı örnekleme yöntemlerinin arasında aykırı veya anormal durum örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme, tipik durum örnekleme, kritik durum örnekleme, kolay ulaşılabilir durum örnekleme, kartopu veya zincir örnekleme yöntemleri yer almaktadır (Creswell, 1998; Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2014).

Örneklem seçiminde ölçüt, örneklemin araştırma sorusuna cevap verebilecek “yoğun ve zengin” veri üretme olanağını artırma becerisine sahip olmasıdır. Örneğin, sporda alt kültür çalışmak isteyen bir araştırmacı, yoğun ve zengin veri elde edebilmek amacıyla hâkim kültürün dışında kalan kay kay/dağcılık gibi sporlarda deneyimli/deneyimsiz, kadın/erkek, profesyonel/amatör sporcu olmak gibi ölçütleri kullanabilir (Örn: Akcan, 2011).

Amaçlı örneklemin büyüklüğü “doygunluk (*saturation*)” kavramı bağlamında düşünülmektedir. Yeni bilgi ve yeni tema elde edilemediği nokta, verinin doygunluğunu gösterir. Örneğin, farklı katılımcılardan benzer bilgiyi duymaya başladığınızda nitel araştırma doyum noktasına ulaştığınız demektir (Glaser ve Straus, 1967). Morse (2000)’e göre katılımcılardan elde ettiğiniz bilginin niteliği ile araştırma için gereken katılımcı sayısı arasında ters bir ilişki vardır. Her bir katılımcıdan elde ettiğimiz kullanılabilir verinin niteliği ne kadar yüksek olacak ise o kadar az görüşme yapmaya ihtiyacımız olacaktır.

Bazı yazarlar, araştırma desenine göre örneklem sayısı da vermişlerdir. Örneğin, Creswell (2007) durum çalışması için 3-5 katılımcı, fenomenolojik araştırma için 10 katılımcı, gömülü kuram için 15-20 katılımcı önerir. Odak grup ise tüm üyelerin konuşabileceği kadar küçük ve farklılıkları içeren bir grup yaratacak kadar da büyük olmalıdır. Krueger ve Casey (2009), odak grup görüşmeleri için 5-10 katılımcı önerirler. Morse (1995) ise fenomenolojik araştırma için en az 6 katılımcı, etnografik ve kuram oluşturma çalışmaları için yaklaşık 30-50 katılımcı önerir. Önerilen sayı ne olursa olsun unutmayalım

ki önemli olan toplanan verinin yoğunluğu ve zenginliğidir.

Gözlem

Nitel araştırmalarda, özellikle beden eğitimi gibi uygulamalı alanlarda görüşmeden sonra en sık kullanılan veri toplama tekniği gözlemdir. Araştırma yöntemlerine göre değişebilen farklı gözlem stratejileri arasındaki temel farklardan birisi, araştırmacının rolüdür. Tam katılımcı olmaktan katılımcı olmayan, dışarıdan izleyen rolüne giden stratejiler bulunmaktadır. Patton (2014)'un belirttiği gibi katılımın derecesi ve gözlemin özellikleri çok geniş bir düzlemde çeşitlilik göstermektedir (s.267). Özellikle etnografik araştırmalarda kullanılan tam katılımcı gözlemlerde, araştırmacı alanın içerisindeki diğer bireyler gibi alanın pratiklerine dâhil olur. Katılımcı olmayan gözlemlerde ise araştırmacı dışarıdan alanı izleyendir, gözleyendir. Savin-Baden ve Major (2013), kitaplarında gözlemi devamlı bir doğrudan tanımlar: en az katılımın olduğu çeperde katılım (Patton'un doğrudan ve katılımcı olmayan gözlem dediği türdür), pasif katılım, dengeli katılım, aktif katılım ve tam katılım (s.396). Doğru katılım yönteminin seçilmesinde ideal olan; katılım derecesini, katılımcıların ve gözlem yapılacak alanın özelliklerini, araştırmacı-gözlenen birey/grup etkileşimlerinin özelliklerini, araştırma alanının sosyo-politik yapısını ve araştırmanın ihtiyacı olan bilgiyi göz önünde bulundurarak en kullanışlı verinin toplanmasını sağlayacak yöntemi tasarlamak ve kullanmaktır (Patton, 2014, s.267).

Çoğunlukla yapılandırılmamış, öncesinde davranışların ve eylemlerin sınıflandırılmadan/belirlenmeden doğal akışında gözlemlendiği bir yaklaşıma sahip olan bu teknikte araştırmacı, gözlem esnasında/sonrasında verilerini kaydetmek için alan notları tutar. Patton (2002)'a göre alan notları, araştırma yapılan alanın fiziksel özelliklerini, alanın nasıl kullanıldığını, insanların alanda nasıl dağılım gösterdiğini, alanda neyin gözlemlendiğini ve insanların konuşmalarını içerir. Merriam (2013), katılımcının rolünün büyük önem taşıdığı gözlemleri, katılımcı rolden katı-

lımcı olmayan role doğru giden bir süreç olarak tanımlar. Katılımlı gözlemlerde araştırmacı araştırılan kişilerin gündelik yaşamlarına ve pratiklerine dâhil olarak alanı doğal ortamında deneyimler ve çoğunlukla açık kimlikle alanda bulunur. Açık kimlikle yapılan gözlemler özellikle eylem araştırmalarında ve etnografilerde kullanılır. Pınar Öztürk (2017), kadın futbolcuların alan deneyimlerini incelediği doktora tez çalışmasında etnografik yöntem dâhilinde katılımlı gözlem yoluyla verilerini toplamıştır. Öztürk, alana girerken kulüp yöneticileri başta olmak üzere alanın öznelerine araştırmacı kimliğini açıklamıştır. İçerden ve dışarıdan konumlanmanın sabit olmadığını belirten Öztürk, alan çalışması sürecinde maçlarda, soyunma odasında ya da tribünlerde takımın bir bileşeni olarak hareket ederken, araştırmacı kimliğiyle gözlemlediklerini not alan, fotoğraf çeken, sorular soran ve çalışması bitince alandan çıkacağı bilinen bir konumda yer aldığını vurgulamıştır.

Araştırmacılar (Biddle ve diğ., 2001; Culver, Gilbert ve Trudel, 2003), spor psikolojisinde nitel araştırmanın artan bir hızda kabul edildiğini fakat metodolojik çeşitliliğe ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle bireysel görüşmelerin ve odak grupların veri toplama araçları olarak sıklıkla bazen de tek teknik olarak kullanılmasını eleştiren yazarlar, bu durumun nitel araştırmanın en güçlü yanı olan potansiyel bilgi üretimini sınırlandırdığını söylemektedirler. Yoğun ve zengin veri elde edebilmenin en önemli yolu araştırma problemimize cevap verebilecek farklı veri toplama tekniklerini ustalıkla birlikte kullanabilmektir. Örneğin, Özlem Alagül (2015) beden eğitimi dersinde öğretmen öğrenme sürecinin nasıl işlediğini ve öğretmenlerin pratik yapılarının süreçteki kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı rollerini araştırmak amacıyla katılımcı eylem araştırması olarak tasarladığı doktora tezinde, araştırma sorularıyla ilgili daha derinlemesine bir anlayışa ulaşabilmek için verilerini çoklu kaynaklardan toplamıştır. Bu kaynaklar arasında araştırmacı alan notu, öğretmen yansımaları, bireysel ve odak grup görüşmeleri, mesleki öğrenme toplantı kayıtları ve ders gözlemleri yer almıştır.

Araştırmacı birincil veri toplayıcı/veri toplama aracı olduğu için, veri toplama tekniklerinin kullanımına dair yeterli deneyimine sahip olmasıdır. Hangi veri toplama tekniğini kullanırsak kullanalım, zengin ve yoğun veri elde edebilmek ve verilerin güvenilirliğini sağlayabilmek için en önemli koşul devamlı pratik yapmaktır. Ayrıca, nitel araştırmacının neyi aradığını çok iyi bilmesi gerekir. Bir söz vardır; ne aradığını bilirsen, onu bulursun. Ne aradığını bilmezsen, bulduğunun aradığın olduğunu sanırsın. Bir araştırmacı için çok büyük bir tehlike olan bu durumla karşılaşmamak ve aradığımızı bulabilmek için usta bir görüşmeci ve usta bir gözlemci olmak zorundayız. Nitel araştırma deneyimi olmayan araştırmacıların, büyük oranda öğrencilerimin, görüşme sorularının yapılandırılmasında ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin gerçekleştirilmesinde çok zorlandıklarını görüyorum. Yarı yapılandırılmış bireysel görüşmelerde, görüştükleri kişilerin verdikleri cevapların onlara yeni sorular sorma fırsatı sunduklarının farkına varamıyor, dikkatlerinin büyük bir bölümünü cevaplardan ziyade sorularına yönlendiriyorlar. Ayrıca, özellikle görüşmelerde “ne” sorusunun cevabını arıyorlar, “nasıl” ve “neden” sorularının cevaplarını iskalyorlar. Sonuçta, görüşmecilerin farklılıklarını yansıtamıyorlar ve verilerin niteliği ve doygunluğu konusunda problem yaşıyorlar.

Nitel Veri Analizi

Nitel araştırmayı öğrenmenin de uygulamanın da en zor aşamalarından birisi veri analizidir (Koca ve Hünük, 2016). Farklı veri toplama tekniklerini kullanarak zengin ve yoğun veri elde eden bir nitel araştırmacı, yığınla veriyle nasıl baş edeceğinin endişesini duyarak zihninde beliren birçok soruyla analize başlar: Bu kadar çok veriyi nasıl sınıflandıracam? Bu verilerin birbiriyle ilişkisi nedir? Bu verileri kuramla nasıl ilişkilendireceğim? Bu verileri nasıl sunacağım ve okuyucuyu inandıracam?

Nitel veriler, dokümanlardan alıntı, gözlem ve pasaj aktarımlarından oluşur (Patton, 2014, s. 47). Farklı kuramsal alt yapıları ve farklı yön-

temleri olan çok çeşitli nitel veri analizi teknikleri vardır. Coffey ve Atkinson (1996) veri analizi sürecinin kapsamlı ve sistematik olması gerektiğini, ancak, bu süreci her araştırmacı için geçerli olabilecek standart bir süreç haline getirmenin mümkün olamayacağını söyler. Benzer şekilde Strauss (1987) da nitel veri analizi yöntemlerini standart hale getirmenin araştırmacıyı sınırlandıracağını belirtir. Pozitivist paradigmanın sınırları belirginleşmiş nicel yaklaşımına aşına olan araştırmacıların veri analizinde zorlanmalarının en önemli sebebinin bu olduğunu düşünüyorum. Maalesef bu tür bir zorluğu bu bölümü yazarken ben de yaşıyorum. Nitel veri analizine dair farklı tekniklerin, farklı yaklaşımların ve farklı kavram-sallaştırmaların varlığı sebebiyle bu bölümde genel olarak veri analizine dair bilinmesi gereken türlere, kavramlara ve sürece/aşamalara değinmeyi tercih ediyorum.

Miles ve Huberman (1984) nitel veri analizi sürecini üç aşamalı olarak tarif eder. *Verilerin azaltılması* isimli birinci aşamada, alanda topladığımız ham verileri araştırma amacımız doğrultusunda kullanacağımız verilere dönüştürürüz. *Verilerin görsel hale getirilmesi* aşamasında, henüz belirli bir anlam taşımayan azaltılan verileri daha anlaşılır hale getiririz. Zihnimizde verilerin anlamlı bir bütünü resmeden tablosunu oluşturduğumuz bu aşamada bu bölümün başında belirttiğim araştırmacı endişelerinin birçoğu aydınlığa kavuşur. *Sonuca ulaşma ve teyit etme* isimli son aşamada, verileri anlamlandırır ve tartışarak sonlandırırız.

Ülkemizdeki araştırmacıların nitel araştırmayı öğrenmelerinde çok önemli katkısı olan, Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek’in Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri isimli kitapta yazarlar, nitel veri analizinde betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç temel kavramın önemli olduğunu belirtirler: *Betimleme*, toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neleri söylediğinin ortaya çıkarılmasıdır. *Betimleme* ile sadece *ne* sorusuna yanıt bulabiliriz. Örneğin, sporculara sağlanan ebeveyn desteklerini araştırdığımız bir çalışma kapsamında yaptığımız görüşmeler sonucunda elde ettiğimiz verilere

betimsel bir yaklaşımla baktığımızda aradığımız cevaplar sadece ne tür destek biçimlerinin var olduğudur: Antrenmana götürme-getirme, motivasyon, spor ekipmanı alma gibi. Veri setinde doğrudan görülmeyen, ancak kavramsal kodlama ve sınıflama yoluyla temaların ve bu temalar arası ilişkilerin ortaya çıkarılması ise *analiz* aşamasıdır. Analizde *neden* ve *nasıl* sorularına yanıt bulabiliriz. Ebeveynlerin sunduğu desteklere dair önce kodlar oluşturur, sonra bunları sınıflandırırız: Lojistik destek, bilgisel destek ve duygusal destek gibi. Her bir desteğin birbiriyle ilişkisinin ne zamanlar ve ne düzeyde ortaya çıktığını bulmaya çalışırız. "Bu söylenen ya da gözlenen ne anlama gelmektedir?" sorusu, analizin son aşaması olan *yorumlamanın* temelini oluşturur. Analiz aşamasında elde ettiğimiz bulguların ortam bağlamında yorumlanmasıdır. Ebeveynin sunduğu üç tür desteğin performans sporunda, ülkemiz spor politikaları bağlamında, sporcuların akademik yaşamları bağlamında ne anlama geldiğine dair yorumlarda bulunuruz.

Spor bilimleri alanında sıklıkla karşılaştığımız analiz türleri betimsel ve içerik analizidir (Strauss ve Corbin, 1990). Betimsel analiz görece daha yüzeyseldir. Araştırmanın kavramsal yapısının önceden belirli olduğu araştırmalarda kullanılır. İçerik analizi ise derinlemesine analizdir. Önceden belli olmayan temaların ortaya çıkarılmasıdır. Her ne kadar bu iki tür analizi içerse de farklı aşamaları ve kavramsallaştırmaları olan özellikle araştırma desenlerine göre farklılaşan analiz türleri de vardır; fenomenolojik analiz, anlatı analizi, metin analizi, tematik analiz, sürekli karşılaştırma analizi vs.

Nitel veri analizinin temelini temaların keşfi oluşturur. Tema, verideki baskın ya da birleştirici fikirdir (Savin-Baden ve Major, 2013, s.427). Ryan ve Bernardo (2003)'ya göre nitel bir metnin analizinin dört aşaması vardır: 1) temaların ve alt temaların keşfi, 2) temaları az sayıda yönetilebilir temalara elemek 3) temaların hiyerarşisini ya da tema kitaplarını (*code books*) inşa etmek ve 4) temaları kuramsal modellerle ilişkilendirmek. Temalar, verilerden de çıkabilir (*inductive approach*), araştırılan olgunun kuramsal

açıklamalarına dair araştırmacının sahip olduğu yaklaşımdan da çıkabilir (*a priori approach*).

Veri analizi aşamasında araştırmacı, özdeşünümselliğini gerçekleştirmeye dikkat etmelidir. Ayrıca Markula ve Silk (2011), araştırmacının kendi paradigmatik yaklaşımına dayanarak verilerini nasıl yorumlayacağını dikkatlice düşünmesi gerektiğini vurgular. Bununla birlikte nitel araştırmacının özelliklerinden birisi olan anlamın ve bağlamın önemi veri analizinde dikkat edilmesi gereken bir diğer konudur. Verileri analiz yoluyla anlamlandırır ve bağlam içerisinde yorumlarız.

Nitel araştırmalarda veri analizi için çeşitli bilgisayar yazılımları da kullanılabilir. Patton (2002, s. 442) bilgisayarların ve yazılımların analize yardımcı olan araçlar olduğunu hatırlatırken, yazılımların nitel veriyi gerçekten analiz etmediğini, veri depolama, kodlama, geri çekme, karşılaştırma ve ilişkilendirme işlemlerini yaptığını, analizi insanın yaptığını söyler (Akt. Markula ve Silk, 2011). Dolayısıyla veri analizi teknik bir süreçten ziyade araştırmacının araştırma problemine, var ise kuramına ve araştırma desenine devamlı dönerek ve bağlamı kaybetmemeye dikkat ederek gerçekleştirdiği dinamik bir süreçtir.

Nitel Araştırmalarda İnanırcılık

Lincoln ve Guba (1985), nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik pratiklerinin yerine inanırcılık (*credibility*) pratiğinin uygulanması gerekliliğini belirtirler. İnanırcılık, araştırma bulgularının güvenilirliği, doğruluğu ve akla yakınlığı ile ilişkilidir. İnanırcılığının sağlanmasının dört ölçütü vardır: inanırcılık (*credibility*), güvenilebilirlik (*dependability*), onaylanabilirlik (*confirmability*) ve aktarılabirlik (*transferability*). Lincoln ve Guba (1985)'ya göre bu ölçütleri içeren inanırcılığı sağlama stratejileri; araştırma alanında uzun süreli etkileşim (etnografik araştırmalarda alanın kültürel pratiklerine uzun süreli dâhil olma, katılımıyla birden fazla görüşme yapma gibi), derinlik odaklı veri toplama, çeşitleme (veri kaynakları ve veri toplama yöntemleri çeşitlemesi gibi), uzman incelemesi ve katılımcı teyididir (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Tracy (2010), nitelikli nitel araştırmanın ölçütlerinden birisi olarak belirttiği inandırıcılığın sağlanmasını dört strateji kapsamında tartışır: (1) Yoğun betimleme, somut ayrıntılar, metinsel olmayan/örtük bilginin açıklaması, söyleme yerine gösterme (2) Çeşitleme (*triangulation*) veya kristalleştirme (3) Çok seslilik (*multivocality*) ve (4) Birey yansımaları (*member reflections*).

Çeşitleme, farklı yazarlarda ortaklaşa kullanılan bir kavram olmakla birlikte araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir stratejidir. Henderson (2006), çeşitlemenin araştırma sonuçlarının tek bir araştırmacının yargısına, tek bir veri kaynağına, tek bir metoda dayanan bir yapaylık suçlamasına karşı alınan bir önlem olarak ifade eder. Denzin (1978)'e göre dört tür çeşitleme vardır: (1) veri çeşitlemesi: çeşitli veri kaynaklarının kullanılması, (2) araştırmacı çeşitlemesi: farklı araştırmacıların kullanılması, (3) kuram çeşitlemesi: verileri yorumlamakta birden fazla kuramın kullanılması ve (4) metodolojik çeşitleme: farklı metodların kullanılması. Bu türlerden de anlaşılacağı üzere çeşitleme, aynı olgunun farklı düzeylerini ve perspektiflerini keşfetmenin bir yoludur.

Denzin (1978)'e göre çeşitlemenin arkasındaki varsayım şudur, iki veya daha fazla veri kaynağı, kuramsal çerçeve, toplanan veri ve araştırmacı aynı sonuçta birleşiyorsa sonuç daha inandırıcıdır (Akt. Tracy 2010). Çeşitleme kavramına eleştiriler de var. Örneğin Tracy (2010)'ye göre çeşitleme kavramı, araştırmayı öznel yargıdan kurtarmayı amaçlayan realist paradigmadan doğmuştur ve geçerlik ve güvenilirlik kavramları gibi çeşitleme de yorumlamacı, eleştirel ve post-modern paradigmalarda yapılan araştırmalar için tam olarak uygun değildir. Bu paradigmalara göre gerçeklik çokludur, karmaşıktır ve sosyal olarak inşa edilir. Bütün verilerin aynı sonuçta birleşmesi o sonucun gerçekliğini göstermez. Her bir veri kendi bağlamında ve dahası toplandığı bağlamda biçimlenir, her bir araştırmacı kendi öznelliğinde ve kendi bağlamında araştırmada konumlanır. Denzin (2012), veride gömülü olan anlamı ortaya çıkarabilmek için çeşitlemenin yerine kristal kırılım (*crystal refraction*) kavramının kullanılmasını önerirken verinin tüm yönlerini/

açılarını algılayabilmek ve kavrayabilmek için bir kristalden bakmanın önemini belirtir. Aynı amacı taşıyan stratejinin farklı kavramlarla ifade edilmesi elbette ki paradigma farklılığı sebebiyledir. Fakat özellikle deneyimsiz araştırmacıların kavramlardan ziyade stratejinin amacına ve farklı verilerin tek bir sonuçta birleşmelerinden daha çok araştırılan olgunun tüm yönlerini açıklayabilecek farklı verileri toplamaya odaklanmalarının daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Nitel araştırmanın temel özelliklerinden birisi olan genelleme çabasının nitel araştırmada bir karşılığı yoktur. Lincoln ve Guba (1985)'nin önerdiği *aktarılabirlik* kavramı, nicel gelenekteki genelleme kavramının karşılığıymış gibi ifade edilse de ikisi farklı varsayımlara dayalıdır. Nitel gelenekte genellenebilirlik varsayımının mümkün olduğu tartışılır ve olayların/olguların içinde buldukları ortama ve zamana göre her an bir etkileşim ve değişim içerisinde olduğu dolayısıyla başka bağlamlara genelleme yapılmasının mümkün olmadığı ileri sürülür. Sadece nitel araştırmanın gerçekleştirdiği benzer ortamda, benzer araştırma gruplarında gerçekleştirilecek araştırmalar için genelleme yapmak olası olsa da bu konu nitel araştırmacının bilimsel önceliği değildir.

Aktarılabirliğin sağlanmasının önemli stratejilerinden birisi ayrıntılı betimlemedir. Ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir biçimde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğu ölçüde sadık kalınarak aktarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 304). Bir diğer strateji amaçlı örneklemedir. Araştırmadaki katılımcı grubunun ayrıntılı betimlenmesiyle birlikte araştırmanın amacına uygunluğu, çeşitliliği ve değişkenliği, okuyucunun kendi araştırmasına dair ipuçları verir.

Nitel araştırma bulgularının/sonuçlarının sunumunun estetik değerinin de aktarılabirlik ile yakından ilgisi vardır. Araştırılan olgunun bağlamda nasıl deneyimlendiğinin zengin ve okuyucu için davetkâr bir biçimde aktarılması, okuyucunun araştırma bulgularının benzerini farklı bağlamlarda deneyimlemiş olabileceğini düşündürülebilir. Dolayısıyla nitel araştırmanın raporlandırılması sürecinde dahi araştırmanın inandırıcılığını sağlayabilmenin stratejilerini kullanırız.

Araştırmacının veri toplama aracı olması, nitel araştırmadaki güvenilirliğe dair en büyük tehdit olabilir. Poggenpoel ve Myburgh (2003, s. 419-420), bunun potansiyel sebeplerini sıralar: (a) Araştırmacının zihinsel ve diğer rahatsızlıkları toplanan verinin ve veri analizinden elde edilen bilginin doğru değerine yönelik bir tehdit olabilir, (b) araştırmacı alan araştırması yapmak için yeterli hazırlığa sahip olmayabilir ve (c) araştırmacı uygun olmayan görüşmeler yapıyor olabilir. Bu tehditlerin en aza indirilebilmesi için araştırmacının iyi eğitilmiş ve deneyimli olması gerekir. Ayrıca, iyi uygulanmış pilot çalışmalar, araştırmacıdan kaynaklı güvenilirlik tehditleri için doğru önlemlerden birisidir (van Teijlingen ve Hundley, 2001, s. 6).

Görüldüğü gibi nitel araştırmanın inandırıcılığının sağlanabilmesi için kullanılan stratejiler nicel araştırmaya kıyasla fazladır ve çeşitlidir. Nitel araştırmacı araştırmasının inandırıcılığını sağlamak için sadece veri analizi aşamasında değil, araştırmasını tasarlamaya başladığı ilk aşamadan itibaren çeşitli stratejiler kullanmaya başlar ve bunu bulgularının raporlaştırılıp sunulması aşamalarında da devam ettirir.

SONUÇ

Sarah Tracy (2010), Lincoln ve Guba (1985)'nin 30 yıl önce sorduğu "araştırma bulgularınızın dikkate değer olduğu hususunda izleyicilerinizi nasıl ikna edersiniz?" sorusunun peşinden giderek kusursuz bir nitel araştırmanın 8 ölçütünü tartışır: çalışmaya değer bir konu, yoğun özen, samimiyet/dürüstlük (özdüşünümsellik), inandırıcılık, karşılıklılık, önemli katkı, etik ve anlamlı bütünlük. Tracy (2010)'nin nitelikli nitel araştırmanın sekiz ölçütünden ilk iki ve son ölçütünü makalenin anlamlı bütünlüğüne daha uygun olduğu düşüncesiyle sonuç bölümüne dâhil etmeyi tercih ettim. Nitelikli nitel araştırmanın ilk ölçütü araştırma konusunun çalışmaya değer olmasıdır; bu durum tüm bilimsel araştırmalar için geçerlidir elbette. Fakat ikinci ölçüt olan yoğun özen ile birlikte düşündüğümüzde bu kadar yoğun bir araştırma sürecinin öncelikle çalışmaya değer bir konuya tahsis edilmesinin gerekli-

liği ortadadır. Araştırma konusu, amaca uygun, zamana uygun, önemli/dikkate değer ve ilgi çekici olmalıdır. Miles ve Huberman (1994)'nin uyarısını da dikkate almalıyız: Büyük bir önemi ve kişisel anlamı olmayan sadece fırsatçı veya elverişli/kolay olduğu için yapılan araştırmanın "desene ve veri toplamaya az dikkat edilen, siğ yöntemlerin takip edildiği bir araştırma olma olasılığı yüksektir." (s. 290). (Akt. Tracy, 2010, s. 840). Çalışmaya değer bir konunun araştırıldığı nitelikli nitel araştırmada kuramsal inşalar, bağlamlar, veri kaynakları, desenler ve veri analizi bakımından bir *zenginlik* söz konusudur.

Son olarak, nitelikli bir nitel araştırma anlamlı bir bütünlüğe sahip olmalıdır; belirtilmiş amacı başarmalı, belirtilmiş amaca uygun desenleri ve veri toplama tekniklerini kullanmalı ve alan yazını, araştırma sorularını/araştırmanın odağını, bulguları ve yorumları anlamlı olarak birbirine bağlamalıdır. Ben de bu makaleyi kendi içinde anlamlı bir bütünlükte kurgulayarak nitel araştırmanın her bir aşamasının (paradigmalardan veri analizine kadar) birbirleriyle ilişkiselliğini ve bütünselliğini kaybetmemeye çalıştım. Umuyorum ki bunu başarabilmiş ve spor bilimleri alanında nitel araştırma gerçekleştirmek isteyen araştırmacılara bir yol haritası sunabilmişimdir.

Yazar Notu: Makaleyi okuyup değerli önerilerini paylaşılarak makalenin iyileştirilmesine katkıda bulunan, nitel araştırma öğrenme ve öğretme heyecanına ortak olan Pınar Öztürk ve Deniz Hünük'e teşekkürlerimi sunarım. Özenli değerlendirmeleriyle makalenin son haline gelmesine katkıda bulunan hakemlere de teşekkür ederim.

Dip Not 1: Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde yürüttüğüm Spor Bilimlerinde Nitel Araştırmalar isimli doktora dersimi alan doktora öğrencisi Alper Yıldız tarafından hazırlanan ders ödevinden alınmıştır.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

*Profesör Dr. Canan Koca
Hacettepe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Beytepe Yerleşkesi, Ankara
E-posta: canankoca@hacettepe.edu.tr
Telefon No: +90 (312) 2976890/121
Faks No: +90 312 299 21 67*

KAYNAKLAR

1. **Akcan F.** (2011). Dağcılık Alt Kültürü: Semboller, Anlamlar, Kimlikler. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
2. **Armour K, Griffiths M.** (2012). Case study research. (K Armour, D Macdonald, Ed.). *Research Methods in Physical Education and Youth Sport*. UK: Routledge.
3. **Armour K, Chen H.** (2012). Narrative research methods: Where the art of storytelling meets the science of research. (K Armour, D Macdonald, Ed.). *Research Methods in Physical Education and Youth Sport*. UK: Routledge.
4. **Biddle JH, Markland D, Gilbourne D, Chatzisarantis NLD, Sparkes AC.** (2001). Research methods in sport and exercise psychology: Quantitative and qualitative issues. *Journal of Sports Sciences*, 19, 777-809.
5. **Burmeister E, Aitken LM.** (2012). Sample size: How many is enough? *Australian Critical Care*, 25, 271-274.
6. **Büyükköztürk Ş, Çakmak EK, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F.** (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
7. **Coffey A, Atkinson P.** (1996). *Making Sense of Qualitative Data: Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks, California: Sage.
8. **Creswell JW.** (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches*. (2nd Edition). London: Sage.
9. **Culver DM, Gilbert WD, Trudel P.** (2003). A decade of qualitative research in sport psychology journals: 1990-1999. *The Sport Psychologist*, 17, 1-15.
10. **Culver DM, Gilbert W, Sparkes A.** (2012). Qualitative research in sport psychology journals: The next decade 2000-2009 and beyond. *The Sport Psychologist*, 26, 261-281.
11. **Denzin NK.** (1978). *Sociological Methods: A Sourcebook*. (2nd Edition). New York: McGraw Hill.
12. **Denzin NK.** (2012). Triangulation 2.0. *Journal of Mixed Methods Research*, 6(2), 80-88.
13. **Dewey J.** (1931). *Philosophy and Civilization*. New York: Minton Balch.
14. **Elmas S.** (2015). Sporda Profesyonelleşme ve Toplumsal Hareketlilik: Türkiye'de Futbol Örneği. Ege Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü
15. **Fusch PI, Ness LR.** (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408-1416.
16. **Glaser BG, Strauss AL.** (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. New York: Aldine de Gruyter.
17. **Guba E.** (1987) What have we learned about naturalistic evaluation? *Educational Practice*, 8(1), 23-43.
18. **Guba EG, Lincoln YS.** (1994). Competing paradigms in qualitative research. (NK Denzin, YS Lincoln, Ed) *Handbook of Qualitative Research*. s. 117-120. (1st Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
19. **Guba EG, Lincoln YS.** (2004). Competing paradigms in qualitative research: theories and issues. (SN Hesse-Biber, P Leavy, Ed.) *Approaches to Qualitative Research: A Reader on Theory and Practice* s. 17-38. New York: Oxford University Press.
20. **Hacısoftaoğlu İ.** (2005). Fiziksel Etkinliklerin Kadınların Bedenlerinin ve Toplumsal Kimliklerinin Yapılanmasındaki İşlevi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
21. **Hacısoftaoğlu İ.** (2012). Burası Er Meydanı: Güreşte Erkekliğin İnşası. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü
22. **Hastie PA, Hay P.** (2012). Qualitative approaches. (K Armour, D Macdonald, Ed.) *Research Methods in Physical Education and Youth Sport*. s. 70-94. London: Routledge.
23. **Henderson KA.** (2006). *Dimensions of Choice: Qualitative Approaches to Parks, Recreation, Tourism, Sport and Leisure Research*. (2nd Edition). Pennsylvania: Venture Publishing.
24. **Hünük D.** (2016). A physical education teacher's journey: from district coordinator to facilitator. *Physical Education and Sport Pedagogy*, DOI:10.1080/17408989.2016.1192594
25. **Jowett S.** (2008). Outgrowing the familial coach-athlete relationship. *International Journal of Sport Psychology*, 39, 20-40.
26. **Karaçam M.** (2015). Vücut Geliştirme Alanında Erkeklik Kimliğinin İnşasında Besin Desteği Kullanımının Yeri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
27. **Koca C.** (2015). Spor sosyolojisinde paradigma değişimi. *Bilimsel Makale Yazımı ve Yayınlama Etiği Çalıştayı*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Karaman, Türkiye.
28. **Koca C.** (2016). Cinsiyetlendirilmiş bir sosyal alan olarak spor. (C Koca, Ed.) *Sporun Toplumsal Cinsiyet Halleri*. s. 18-37. Ankara: Spor Yayınevi.
29. **Koca C, Hünük D.** (2016). 14. *Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi: Spor bilimcilerin nitel araştırma öğrenme ve uygulama sürecindeki deneyimleri*. Antalya, Türkiye.
30. **Krueger RA, Casey MA.** (2009). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. (4th Edition). London: Sage.
31. **Kuhn TS.** (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: Chicago University Press.
32. **Kümbetoğlu B.** (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
33. **Krueger RA.** (1994). *Focus Group Interviews: A Practical Guide for Applied Research*. Thousand Oaks, CA: Sage
34. **Letherby G.** (2003). *Feminist Research in Theory and Practice*. Philadelphia, PA: Open University Press.
35. **Lincoln YS, Guba EG.** (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
36. **Markula P, Silk M.** (2011). *Qualitative Research for Physical Culture*. Hampshire: Palgrave MacMillian.
37. **Maxwell JA.** (1996). *Qualitative Research Design*. London: Sage.

38. **Merriam SB.** (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber.* (S Turan Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
39. **Miles MB, Huberman AM.** (1984). *Qualitative Data Analysis: A Source Book of New Methods.* London: Sage.
40. **Miles MB, Huberman AM.** (1994). *Qualitative Data Analysis.* Thousand Oaks, CA: Sage.
41. **Morse JM.** (1995). The significance of saturation. *Qualitative Health Research*, 5, 147-149.
42. **Morse JM.** (2000). Determining sample size. *Qualitative Health Research*, 10, 3-5.
43. **Neuman WL.** (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I.* (S Özge Çev). İstanbul: Yayın Odası.
44. **Öztürk P.** (2017). Kadın Futbolcuların Futbol Alanındaki Deneyimleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
45. **Öztürk P, Koca C.** (2016). *14. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi: Alan çalışmasından notlar: bir sosyal alan olarak kadın futbol takımı.* Antalya, Türkiye.
46. **Patton MQ.** (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd Edition.). Newbury Park, CA: Sage.
47. **Patton MQ.** (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods.* (3rd Edition). Thousands Oaks: Sage.
48. **Patton MQ.** (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri.* (M Bütün, SB Demir Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
49. **Poggenpoel M, Myburgh S.** (2003). The researcher as research instrument in educational research: A possible threat to trustworthiness? *Education*, 124(2), 418-21.
50. **Punch KF.** (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar.* (D Bayrak, HB Arslan, Z Akyüz Çev). Ankara: Siyasal Kitabevi.
51. **Ryan GW, Bernard HR.** (2003). Techniques to identify themes. *Field methods*, 15(1), 85-109.
52. **Savin-Baden M, Major CH.** (2013). *Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice.* London: Routledge.
53. **Smith B.** (2010). Narrative inquiry: Ongoing conversations and questions for sport and exercise psychology research. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 3(1), 87-107.
54. **Smith B.** (2013). Disability, sport, and men's narratives of health: A qualitative study. *Health Psychology*, 32(1), 110-119
55. **Sparkes A.** (2003). *Telling Tales in Sport and Physical activity: A Qualitative Journey.* Champaign, IL: Human Kinetics.
56. **Stelter R, Sparkes A, Hunger I.** (2003). Qualitative research in sport sciences: An introduction. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 4(1), 2.
57. **Strauss AL.** (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists.* Cambridge: Cambridge University Press.
58. **Strauss AL, Corbin JM.** (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques.* Newbury Park, CA: Sage.
59. **Tracy SJ.** (2010). *Qualitative Research Methods.* UK: Wiley Blackwell.
60. **Tracy SJ.** (2013). *Qualitative Research Methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact.* UK: Wiley Blackwell.
61. **Van Teijlingen ER, Hundley V.** (2001). The importance of pilot studies. *Social Research Update*, 35. Retrieved from <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU35.html>
62. **Yıldırım A, Şimşek H.** (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
63. **Yin RK.** (1994). *Case Study Research: Design and Method.* (2nd Edition). Thousand Oaks. CA: Sage.